

POROLÓ

Bulcsú utca 21/A

Angyalföld és Újlipótváros metszetében található az a most bézs alapon, kármin csíkokkal tagolt négyszintes bérház, melynek története következik ezeken a lapokon. Ide születtem 1990 nyarán, azóta itt élek családommal. Nagyszüleim, akiket személyesen nem ismertem, 1956 környékén költöztek ide a közelben lévő Lehel utca tizenkettőből. Nagyapám, Klein Móricz cipőfelsőrész-készítőként járult hozzá mamám, Frankl Elza ugyancsak karcsú – a közeli Váci úti Boschnál végzett minőségellenőri munkájából származó – jövedelméhez.

Lehel utcai lakásukból kényszerűségből költöztek a Bulcsú utcába. Nagyszüleim nem sokkal a világháborút követően találkoztak először a budapesti bujkálás és a munkaszolgálat, majd a németországi koncentrációs tábor átvészelése után. Bélát, első közös gyermeküket követte apám, Gyuri, őt pedig Laci. Ők mindhárman a házban töltötték gyermek éveiket. Nagyszüleim ideköltözése előtt a XIII. kerületi tanács úgy határozott, hogy a kívánt bérlemény szobáit egy régóta itt lakó idős nénivel (aki már 1920-tól itt élt) kell egymás között elosztaniuk – ugyanis a lakáshiány miatt korlátozottak voltak a férőhelyek.

Szüleim '83 nyarán, Elza mama megbetegedése előtt pár hónappal három testvéremmel (Eszter, Judit, Miklós) együtt költöztek fel a Bulcsú utcába, apám szülőlakásába. Nagymamámat nagyapám három évre rá követte. A negyedik emelet harmadik lakása melletti végleges döntést szüleim pesti munkája indokolta.

Talán hatéves korom idejére nyúlik vissza első emlékem a függőfolyosóról. Semmi különös. Sötét, homályosnak látszó falak, mákos tésztára emlékeztető mintás lapok körbe futó pályája, öregasszonyok kesernyés szagú ruhái, klikkek, vasrácsok, tériszony, félsz. Inkább a porolás és a konyhák udvar felőli részéből kiáradó szagainak összeérése érintett meg, ami minden nap ugyanazzal a változatlan illattal töltötte ki a gang terét. Mivel nem igazán akadtam korosztályomon belüli játszótársra, az ablakunkkal szemközti lakásba jártam át – Kis nénihez – vendégségbe. Rikácsoló hangja, muskátlivörösre festett haja, amiről minden másnap színes daueroló gurigák lógtak, üveges tekintete kristálytisztán vésődött belém. Kis néni a gang későbbi muskátliszínű burjánzásának előképe volt, egymás után szívta cigarettáit, vékony eres ujjából is kátrány csöpögött.

A gangot gyerekkorom lenyűgözően nyomasztó helyének találtam: fekete rácsozott tagolásait, ingó vaskorlátait, porolószagát, Giczi Feri házmester folytonos üvöltéseit és felszólításait az udvaron felejtett papírrepülőim miatt, a negyedik emelet sarkán összegyűlő öregek feszélyező szoborszerűségét... Ha nem is ebben a megközelítésben, de a ház és a gang festészeti és lakótörténeti jellegű gyűjtéseim fő terepévé vált.

Ha a szó eredeti jelentéséből indulunk ki – miszerint a gang társalgásra kialakított tér, azaz szociális mező –, nem választhatjuk el egymástól az embert és a helyszínt. Tehát nem tekinthetünk a gangra mint önmagában létező térre, hanem csak úgy, ha valaki térbeli kapcsolatba lép vele. Abban a pillanatban, amint a körfolyosón egy lakó megszólítja a másikat, a gang szociális értelemben véve azonnal működésbe lép. Ebben a pillanatban alakul ki a gang perspektívája is, ami addig tart, amíg a beszélgetés is. A korlátok, burkolólapok, lakók körvonalainak összekapcsolásából alakul ki a gang távlata. Az udvar belső

és a lakások külső peremén futó sávok vonalában elhelyezkedő szakasz mint út csak a lakók teret bejáró mozgásával válik gangtérre. Kutatásaimban a gang, vagyis a társalgásra kialakított tér, a lakók emlékei és a ház történeti emlékeinek kapcsolata érdekel.

A lakóközösség egy részének átélt és elmesélt történeteit (oral history) és a különböző helytörténeti emlékeket, forrásokat összekapcsolva igyekszem esszészerűen összegezni, tisztázni az eddigi kutatásaimat a Bulcsú utca 21/A-ról. A gang egykori lakóiról szóló szépirodalmi művekben is megjelent passzusokkal, és többnyire a régóta itt lakókkal folytatott beszélgetésekkel, interjúkkal egészítettem ki helytörténeti kutatásaimat. A háztörténeti gyűjtéseimmel párhuzamosan készültek azok a munkáim, amelyekben a négy emelet függő-folyosóit, azon belül a gang és a lakók viszonyát ábrázolom. Szomszédaim és a tobzódó geometrikus formákra bomló mintasorral keresztezett fekete kovácsoltvas korlátok tükröződéseit-találkozásait dolgozom fel. Munkáim egy részében nyersanyagként és kiindulópontként is a rács és a körülötte elterülő minták szolgáltak. A körfolyosó permanens vizuális kiemelései és a lakóhely történetének feldolgozása nem választhatók el egymástól.

Utcánkban egymást szorosan követő bérházak sorjázna. Mindössze a Szabolcs, a Dévai, a Tüzér, a Lehel út és a Kassák Lajos utca keresztezik. A Váci út és Váczi vasút között helyezkedik el; végei igazi társadalmi kontrasztként rajzolják ki Angyalföld különös ellenpontjait. A Váci úton túl Újlipótváros negyede nyílik meg, a Gogol utcától végig egészen a Pozsonyi útig. Merőleges utcáiban kávézók, éttermek sorát nyitották meg az utóbbi években. A Bulcsú utca másik szélén, a Lehel út mögött, a Ferdinánd híd horrorisztikus alagútján mehetünk át. Az utca ezen szakasza már nem a XIII., hanem a VI. kerülethez tartozik. Omladozó, homályos folyosó, amely krimibe illő borzongást kelt a sétálóban. Agyontaggelt falaival és néhol zárlatos, niktinsárgán izzó égőivel hűgyszagot áraszt magából. Angyalföld polgári felső részének és a túloldalon kezdődő, a néhai „prolik” lakta munkásnegyedének átjárhatóságát a Bulcsú utca teszi lehetővé.

„A Bulcsú utca második, a Lehel utcától Váci útig terjedő szakasza a Váci temető megszüntetése után alakult ki. [...] Az 1870-es évek utcanévadásában a Fővárosi Közmunkák Tanácsának javaslatára előnyben részesítették a történelmi múlt kiemelkedő személyiségét. Az augsburgi vesztes ütközet 955-ben kivégzett két magyar vezére, Bulcsú és Lehel egymás közelében kaptak utcát, Bulcsú 1871-ben, Lehel 1919-ben.”¹

A Bulcsú utca 21/A helyén álló 28180-as helyrajzi szám alatt fekvő bérházat 1905 körül Glasner Ede (1875–1923, a Magyar Sütőipari Szövetség első elnöke) pékmester telekként vásárolta fel, majd 1913 őszén a helyére felhúzendó bérház tervezésével bízta meg Reiss Zoltán építésszt. A Glasner család esetében is, mint a felső- és felsőközéposztályhoz tartozók esetében általában, a bérház-építtetés a társadalmi helyzet tükrére volt. A 19. század fordulópontján a bérházépíttetés rangot és befektetési tőkét jelentett. Glasneréknek mint bérbeadó tulajdonosoknak a többszintes, többlakásos ház jó bevételt hozott. És presztízst is, mert jó környéken tudtak telket vásárolni. „A bérházaknak voltak a legszigorúbb építési szabványaik Európában. Pontosan meghatározták a telkek legkisebb és legnagyobb méretét, a bemélyedések és a házak magasságát; nem engedélyeztek semmiféle kivételt. Ennek következtében az új épületek között nemigen akadt ötemeletesnél magasabb.”²

A földszinten többnyire kereskedők, iparosok laktak. Legdrágábbak az első és második emeleti lakások voltak és azokon belül is azon saroklakások, amelyek sugárutakra, utcákra vagy közterekre néztek. Azok a lakások, amelyek ablakai csak egyfelé nyíltak, kisebb rangot jelentettek. „Az olcsóbb lakások általában a magasabb szintekre szorultak;

¹ Szalma Mária: Szubjektív kép a Bulcsú utcáról. *XIII. kerületi hírnök*. 1998. szeptember

² John Lukacs: *Budapest, 1900. A város és kultúrája*. Európa Kiadó, Budapest, 2004, 63.

béjártuk rendszerint az udvar felől körbefutó, nyitott, vasrácsos függőfolyosóról nyíltott.”³ Az előszobát egyik oldalról a véce és a fürdőszoba, másik oldalról a konyha fogta közre. A lifthez közeli és közvetlenül a fölépcső melletti lakások a hangzavar és az örökös porzállás miatt úgyszintén kevesebbet értek.

Glasner Ede 1914-ben a gang egyik díszítőelemét (az öntöttvas korlátokat) a közeli Váci úti vasöntödében gyártatta le. A gangon végigfutó vaskorlát díszítése félúton van a puritán és az agyondíszített megoldások között. Két egymást megszakító vasszerkezeti ornamentika fut körbe és ismétlődik a körfolyosón. Az egyik díszítőelem a felső és a középső merevítő rúd között helyezkedik el. Téglalap alakú kerete szélein két kidomborodó ovális forma látható. Körülötte húsz apró domborított golyóelem ötös felosztásban, mely négyzetet formáz. A másik típusú korlátelem egy síkban körbefutó csigát rajzol ki. Az összes vasszerkezetet, beleértve a lift lemezeit is, eredetileg koromfeketére festették.

A gang folyosó terazzo mintasora ornamentikus szépségével, csakúgy, mint a korlátok esetében is, reprezentációs igényét tekintve megfelelt a társadalom középrétegeinek. A mintás kőburkolás sűrűn előforduló díszítési forma volt több budapesti bérház függőfolyosóján. A miniatűr törtfehér csempesor szélein fekete ornamentals csíkok futnak, a csempelapok közepén háromszögekkel tagolva. A főkaputól egészen a lift földszinti állomásáig egy másik ornamentals sáv jelenik meg. Már első pillantásra is egy precízebb, minőségibb bordúr mintasor szigorú geometrikus szerkezetével találkozunk. A minták felett az oldal falakon meanderszerű díszítő elemek domborodnak ki.

1967 őszén, a különböző törések és kopások miatt a lakóközösség úgy döntött, hogy a „nagy renoválás” alkalmával a sérült csempéket kiveszik és a helyükbe pótköveket raknak. (A fölszíni részt nem kellett újrakövezni.) Visszaállítani a ház egykori díszítőművészeti egységét nem igazán lehetett. Túl drága lett volna hozzájutni azokhoz a régi kőburkolatokhoz, amelyeket a hajdani árkatálogosokban hirdettek. A kovácsoltvas műhelyek is a kor esztétikai szemléletéhez idomultak, nem a régi, eklektikus díszítő elemeket gyártották újra.

*

Ungváry Rudolf visszaemlékezését és személyes beszélgetéseinkkor lejegyzett, a ház lakótörténetére vonatkozó állításait fő forrásként használok kutatásaimban. A két lakó közül ő az egyik, akinek ezekről az évekről még emlékei vannak. Elbeszélése (*Egy bérház élménye 1944/45 fordulóján – Jelenkor*, 2014. július–augusztus, 765–778.) házunk 1944-es csillagosításáról számol be, valamint az ostrom átvészeléséről.

1944. június második felében a budapesti zsidókat nem azért költöztették át az úgynevezett „csillagos házakba”, hogy a lakásaikat kisajátítsák, hanem hogy közelgő deportálásukat előkészítsék. A csillagos házak rendszere tehát nem a gettó előszobája volt, hanem a deportálások előkészületeit szolgálta.

Az, hogy a Bulcsú utca 21/A és 21/B miért is lett csillagos házzá nyilvánítva, a környékbeli hasonló funkcióval felruházott épületek viszonylatában nem kellően feltárt. A közeli Újlipótvárosban álló házak kiválasztása a pesti zsidóság tömörülését tekintve kézenfekvőnek bizonyult, hiszen végig zsidó házak, üzletek töltötték be a negyedtet. A Bulcsú utca 21/A és B csillagos házai viszont az 1944-es rendelet után sem tartoztak azoknak a címkézett házaknak a soraiba, ahol kizárólag zsidó származású lakók éltek volna, a régi itt lakó bérlőket nem telepítették máshová. A házbeli zsidó családok hozzátartozóit gyűjtötték össze és költöztették be családtagjaikhoz. Így volt ez a Gárdonyi családdal is, akik a második emelet egyik saroklakásában zsúfolódtak össze. Házunk lakóközösségé-

³ Uo. 64.

nek összetétele egyes megoszlású volt a többi csillagos házhoz képest. „Érdekes módon, abban a házban nagyon sokan maradtak nem zsidók. Anyám meg én odaköltöztünk az egyik szobába, és aki létezett a családból, az odajött, hogy ne idegenekhez menjenek...” – írja Dósai Istvánné, a mellettünk lévő ház lakója.⁴

A főkapu mellett a házfalra festették fel a sárga csillagot, és ezzel együtt kötelezték a zsidó származású és vallású lakókat a sárga csillag viselésére. „De azelőtt, a régi világban nem volt ilyen, hogy zsidó vagy nem zsidó, nem is tudtuk senkiről, hogy milyen, nem is kérdeztük, nem is érdekelt minket, nem volt ilyen. Csak később, mikor már jött ez a rendelet, hogy csillagos ház – akkor kezdődött ez az egész. De addig nem beszéltünk erről, nem is jött szóba... [...] Ez egy csillagos ház volt, igen. Ide az anyukám jött és hordta be a piacról az ételt az ismerősétől, akinél libát vett, meg húst, meg nem tudom én, mit, és ezek itt laktak bent. Hordta be nekik, mert nekünk a kisházban volt. Te nem emlékszel, de volt ott egy kis ház, a pincerészben egy hordó. Anyám káposztát savanyított, és azt hordta be nekik, hogy egy kis vitaminjuk legyen, meg tejet meg kenyeret a gyerekeknek.”⁵

A Bulcsú utca 21/A-ban a csillagos lakók leginkább a földszinti és az első két emeleti lakásokban laktak, és barátságos viszonyban álltak lakótársaikkal. A zsidótörvények és a második világháború előtt itt a Bulcsú utca és Tüzér utca frontvonalán voltak üzleteik. Klein Árminnak például a Tüzér utcában talponállóból és hátul terített asztalokból álló vendéglője volt. A földszint harmadik lakásában élt. „Kleinék áttekinthetetlenül bonyolult rokonságban álltak a mindenkinél népesebb földszinti és második emeleti Strausz és Schwarz családokkal, és egészen távolról Krayerékkel is”,⁶ akik a harmincas években a ház fő tulajdonosai voltak.

Kaufferéknek a 21/B oldalán volt kemencéjük, dagasztógépeik az átjárókban álltak. Az üzlet rész viszont közvetlenül a 21/A kapuja előtt volt, és itt volt egyben a bejárat is. A pékséghez tartozott a 21/A udvarán felhúzott színes bádogtetejű épületrész is, amit a hatvanas években lebontottak. Ungváry Rudolf visszaemlékezésében a következőket írja Keméékéről: „A második emelet alattunk levő lakását Keme Gyula drogériás bérelte a feleségével. A szüleim az illatszerállományukat rejtették el a lakásunkban, amikor Kemééknek a gettóba kellett menniük. Karácsony és Újév között, már a légópincében, fullasztó köhögés tört rám. Anyám felkapott és kivitt a hideg, de levegős kapualjba, és mert a köhögés nem akart szűnni, kétségbeesésében felrohant a lakásunkba, felnyitott egy literes palack 4711-es kölnit, és azzal locsolta az arcomat, amíg magamhoz nem tértem. Amikor az oroszok bejöttek, és végigjárták az emeleteket, a lakásunkban megpillantották az egyik megkezdett kölnis kartont, és össze-vissza beleittak. Anyám hiába magyarázta a történeteket, amikor visszaadta Kemééknek a hibádzó tulajdonukat. Magyarok voltak, biztosak abban, hogy anyám is hazudik. És az általános tapasztalathoz is hozzá tartozott, hogy a zsidók sokszor semmit sem kaptak vissza. Attól kezdve nem köszöntek nekünk, emellett a halálukig kitartottak. A szüleim ugyan nem voltak hülyék, de annyira ügyesek sem, hogy kezelni tudták volna ezt. Mindenkinek a maga baja fáj, és szegény Keméék végig nem fogták fel, hogy mennyire megúszták”.⁷ „Ez a ház, ha a lakói lelkében lejátszódó visszafordíthatatlan folyamatoktól eltekintünk, a front január közepi átvonulása idején és a korai orosz bejövétel során is szinte a »béke szigete« maradt.”⁸

Házunk zsidó lakóira a csillagos rendelet után sem volt jellemző a nyilasoktól való állandó rettegés és fenyegetettség, szemben például a pár száz méterrel odébb kezdődő

⁴ Dósai Istvánné, „Dósai Istvánné a csillagos házban”, <http://www.centropa.org/node/85885>. Letöltés: 2015.04.23.

⁵ Gavallér Lászlóné visszaemlékezései alapján, magáninterjú, 2014 nyara.

⁶ Ungváry Rudolf: Egy bérház élménye 1944/45 fordulóján. *Jelenkor*, 2014. július–augusztus, 771.

⁷ Uo., 770.

⁸ Uo., 766.

Bulcsú utca 21/A gangja, 2013. (29x42 cm, ceruza, papír)

Bulcsú utca 21/A gangja, 2013. (29x42 cm, ceruza, papír)

Újlipótvárosban lévő zsidó házak bérlőivel, vagy éppen a VII., VIII. kerületben élőkkel. A csendőrök a Lehel tér vonalában elterülő zsidó házakba pár alkalom kivételével nem tettek be a lábukat, azonban a Bulcsú utcától pár száz méterre tömegével lőtték az embereket a Dunába, miközben Újlipótváros csillagos házaiban a csőcselék garázdálkodott.

Eközben a hajdani házmester, a nyilas éra jellegzetes kollaboránsa, megfenyegette a lakóközösséget, hogy aki bújtatja a ház zsidó származású lakóit, vagy segíteni merészel nekik, azokat feljelenti és átadja a nyilas hatóságnak. Ezt néma kuss fogadta. „A földszintet a nyilas Orgovány házmester-család uralta a nyávogó hangú kamaszlányával. [...] December közepén Orgoványt a konyha ablakából láttam, amint nyilas karszalaggal, egy csendőr kíséretében felnyitja az egyik első emeleti zsidó lakást. Az ostrom elején, újév és karácsony között, még az oroszok bejövetele előtt feltűnés nélkül távozott a családjával együtt.”⁹

A zsidó származású lakóknak 1944 novembere legvégén kellett a gettóba vonulniuk. (Kivéve azokat, akik tudtak valamilyen felmentésre jogosító papírt szerezni.) A lépcsőkön hallható cipőkopogások fenyegetést jeleztek. A gangra érkezett nyilas különítmény a ház összes lakását tüzetesen végigjárta, összegyűjtötte a zsidókat és kiszakította őket otthonaikból, vagyonukat pedig lefoglalta.

Ezek a lakók, mivel szívélyes kapcsolatban álltak szomszédjaikkal, személyes tárgyait, ékszereiket és valamennyi vagyonukat megőrzésképp, a visszatérés reményében, még a nyilas bevonulás előtt lakótársaikra bízta. Egy-egy bőröndbe kellett összekaparniuk személyes holmijukat, amelyeket a gettóba magukkal akartak vinni. „Néztem őket, ahogy a liftakna körül tekeredő lépcsőkön elhagynak bennünket. Volt egy asszony, aki ott sírt utánuk lefelé nézve a harmadik emelet fordulójában. Sanyi mondta, hogy őt felmentették [...]”¹⁰

A gettósított lakók, két kislány kivételével, akik nem bírták az alultápláltságot, mind hazatértek. A visszatérő lakók nem kötötték emeleti szomszédjaik orrára, hogy min mentek keresztül a gettó alatt, ahogyan a többiek sem merték faggatni őket erről. Minden folytatódott úgy, mintha semmi sem történt volna. Mint korlenyomat, nem tért el attól a lelki folyamattól, amelyet a fel nem dolgozható tragédia okozott, és amelynek során a zsidóság zöme '45 után a hallgatás és az identitáskopás útjára sodródott. Nagymamám, aki ugyan Pesten, de nem ebben a házban vészelté át a bujkálás időszakát, 1956 körüli ideköltözésük után neológ zsidóként csak a pénteki sábeszi gyertyagyújtást tartotta meg spájzunk szűkös terében. Ezt is csak csöndben. Nagyapám teljesen szakított ortodox családban átörökített hagyományaival. Teljes nevét is megváltoztatva, magyarosítva, Kósa Miklósként élt tovább.

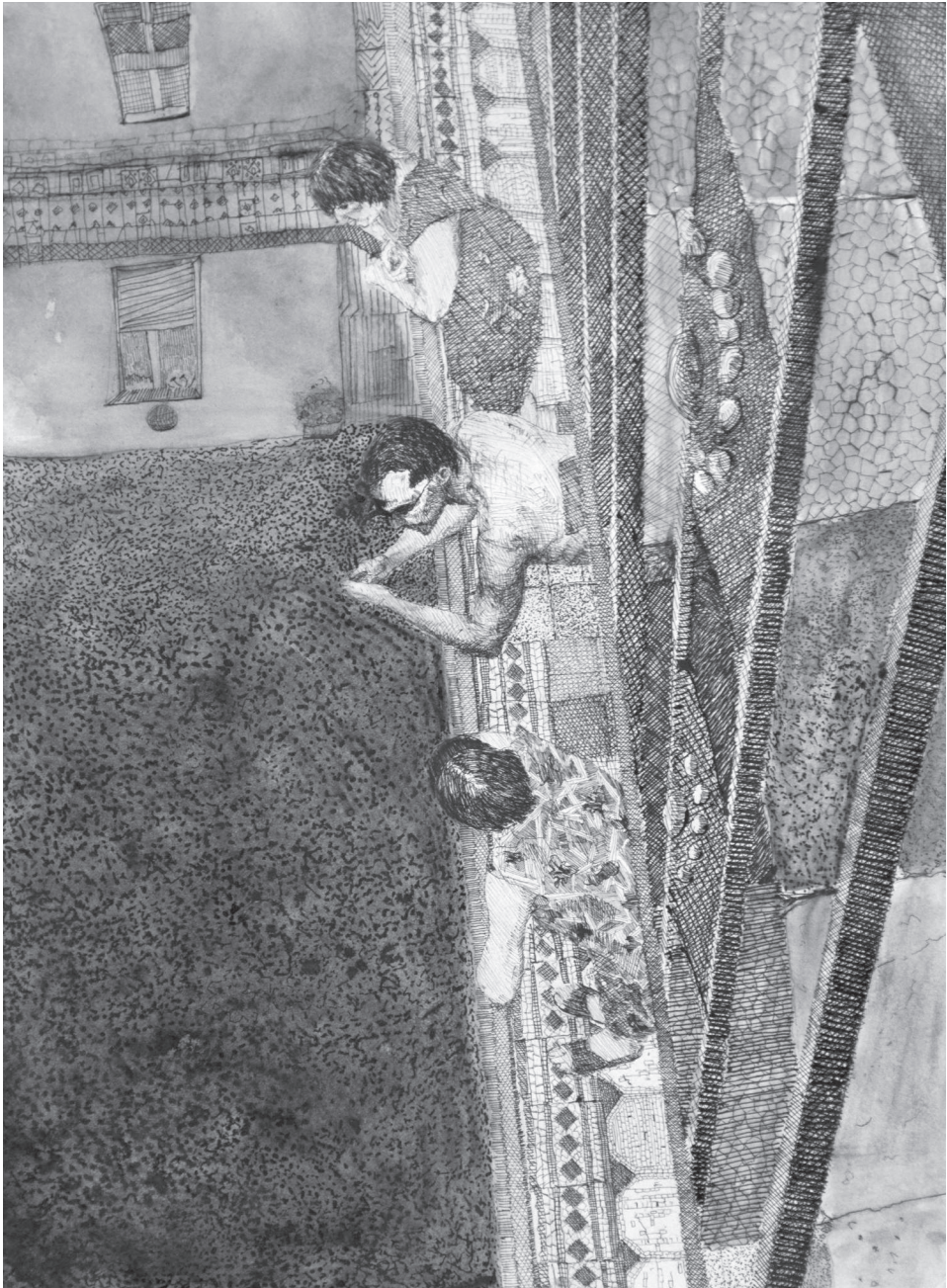
*

A Bulcsú utcai lakók emlékei és a történeti kutatások megerősítik aényt, hogy Kassák Lajos házunk második emeleti saroklakásában töltötte angyalföldi utolsó éveit, mielőtt 1946-ban Kárpáti Klárával közösen új, budai lakásukba költöztek. Talán nem volt a XIII. kerület történetében olyan alkotóművész, akinek munkásságát ennyire meghatározta volna a környezet iránti komoly hűsége, akinek művészetében ilyen mély kötődés alakult volna ki a szűkebb pátriájában tapasztalt élményekhez.

Angyalföld városnegyedét Vas István *Nehéz szerelem* című memoárjában Kassák legsajátosabb környékének nevezi, a gyárak, munkásutcák köré gyűrűződő, különös proletár negyednek. Kassák érsekújvári lakóhelyét, Győr közbeiktatásával, Angyalföldre cserélte, mivel a kerület munkásnegyedében rátalált a munkásosztályban remélt életre. A gimnázium

⁹ Uo., 770–771.

¹⁰ Uo., 771.

Bulcsú utca 21/A gangja, 2014. (29x21 cm, csőtoll, papír)

elvégzése helyett saját elhatározásból beállt Sporni úr lakatosműhelyébe, s így nem váltotta valóra anyja, Istenes Erzsébet és apja, Kassák István vágyát: kilépni a megterhelő proletár-életből. Első útja ide, Angyalföldre vezetett, remélve, hogy a Váci út vonalában található gyárak egyikében (csavargyár, jutagyár, Magyar–Belga gyár, Langfelder gyár, villanytelep) munkát találhat. Kassák első angyalföldi lakása a régi Fóti úton állt (1904), amely ma a Kassák Lajos utca nevet viseli, a Bulcsú utcától a Váci út felé eső első keresztutca.

Kassákék 1932-ben költöztek át az akkori Bulcsú utca 19-be. „Valamikor a 30-as években a 21/A száma 19 volt, későbbi utca átszámozás következtében vált 19-ből 21/A számmá.”¹¹ Vas István – aki először Kassákék Bulcsú utcai lakásában látta meg Nagy Etelt (Simon Jolán előző házasságából született lányát, Kassák nevelt gyermekét) és aki nek udvarolni kezdett, majd ’35-ben össze is házasodtak – a *Nehéz szerelem* és a *Mért vijjog a saskeselyű?* című kötetében több ízben is említést tesz a házról. Vas érettségijét követően találkozott Kassák Lajossal, aki avantgárd szemléletével a fiatal költőt egyből rabul ejtette. „[L]egelső látogatásomkor azonban különösen a falak élesszürke festése tetszett, a plafon alatt egy-egy vastag kék és piros csíkkal. Az emberben különösen korszerű hangulatot keltett ez a színekombináció, többnyire ez szerepelt akkor Berény Róbert híres Modiano-plakátján is, melyeknek minden modern ember szíve örült.”¹² „Évek múltak el, amikor újra beléphettem oda. Az áhítat eloszlott, a bútorok szegénysége meglepett, és meg is hatott. A nyersfa bútorok, a durvafa-íróasztal, mely inkább műhely hangulatát keltette, mint egy író dolgozószobájáét, az ezermester lelemény és ízlés, mely a kényelmes és készen vásárolható díszítést pótolta – mind arról az akaratról tanúskodott, mely a legtágabb értelemben vett szegénységből valódi ékességet tudott alakítani. Ekkor vettem észre a lakás nőies elemeit is. A párnákat – akármilyen modern mintájuk volt is – női kezek munkálták. Ha ezeken vagy a falterítőkön figurák is szerepeltek, akkor a kubista alapvonalakon is átütött Eti nővérenek, Pirinek szertelen és primitív elképzelése.”¹³

Kassák első felesége, Simon Jolán színésznő, előadóművész volt, aki a férjével való megismerkedése után mindent alárendelt a költő népszerűsítésének. Az akkor még varrónőként dolgozó feleség kereste meg az ételre és lakbérre valót. Követte Kassákot bécsi emigrációjába is, majd hazatérésük után a *Munka* folyóirattal párhuzamosan szavalókórust irányított és az Egyesült Izzóban munkásként dolgozott. 1936-tól – népjóléti megbízottként – a segélyre jogosultak életkörülményeit vizsgálta. Az itt szerzett keserves tapasztalatok, valamint ízületi bántalmai és Kassáknak a felesége önbecsülését sorvasztó kilengései mind hozzájárulhattak ahhoz a tragédiához, ami 1938-ban a Bulcsú utcai közös lakásukban történt:

„Megnyitotta a gázcapot és meghalt Kassák Lajos író felesége.

Ijedt arcú emberek gyűltek ma délután a Bulcsú ucca [...] egyik második emeleti lakásának ajtaja elé. Az egyik arra haladó lakó vette észre, hogy az ajtón keresztül gáz ömlik a folyosóra. Az összegyűlt lakók fölhívták a házmestert és vele együtt feltörték a lakás ajtaját, amelyben Kassák Lajos író lakik feleségével és édesanyjával. Miközben a lakók az ajtó feltörésével próbálkoztak, megérkezett az író édesanyja, idősebb Kassák Lajosné, aki kora délután ment el a lakásból sétálni. A konyha ajtajában mindnyájukat megdöbbenő látvány fogadta.

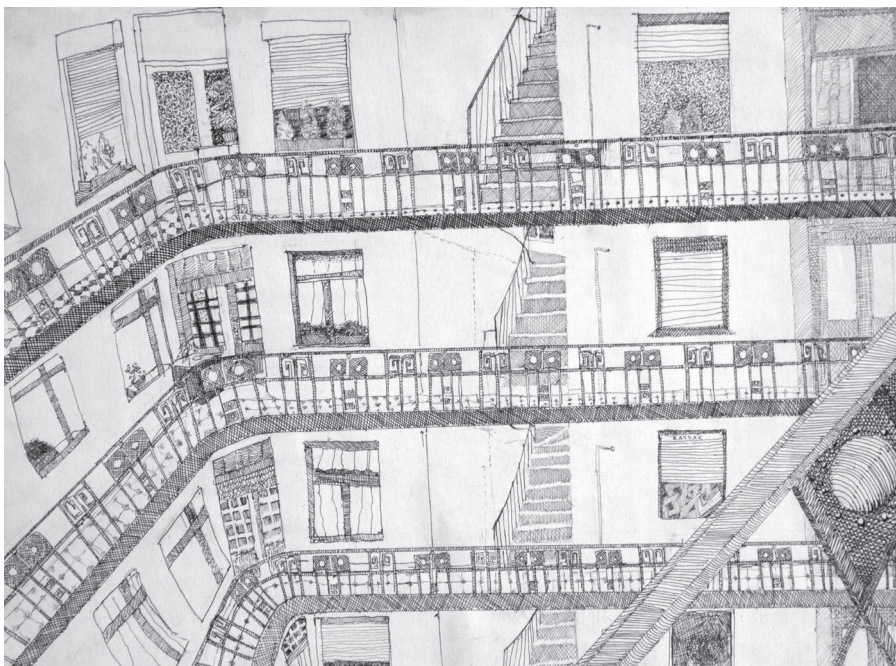
A gázzal teljesen elárasztott fehér konyhában egy karosszékben halottsápadtan és eszméletlenül találták Kassák Lajos feleségét.

Azonnal orvost hívtak, mentőknek telefonáltak, de a megérkező orvos és a mentők már nem tudtak Kassáknén segíteni – meghalt.

¹¹ Idézet az Ungváry Rudolf-fal folytatott magánlevelezésből.

¹² Vas István: *Nehéz szerelem*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983, I. kötet, 38.

¹³ I. m., 37.

Bulcsú utca 21/A gangja, 2014. (21x29 cm, csőtoll, papír)

Bulcsú utca 21/A gangja, 2014. (21x29 cm, csőtoll, papír)

A konyhaasztalon kis üveg pálinka állott, és mellette búcsúlevelet találtak a hozzátartozók. A búcsúlevél így kezdődött: »Háromnegyed négyet ütött az óra....« Az író felesége tehát alighanem négy óra után nyitotta meg a gázcsapot. Anyósa sírva és kezeit tördelve mesélte a lakóknak, hogy teljesen értetlenül áll menyének öngyilkosságával szemben. Délelőtt – mondotta – egészen jókedvű volt, tett-vett a konyhában, énekelt is.”¹⁴

Kassák a Bulcsú utcában maradt anyjával együtt. Következő házassága a harmincas években megismert Kárpáti Klárával kötött, akivel a Bulcsú utca 21/A-ban éltek Kassák édesanyjával együtt 1946-ig. Klára 27 évvel volt fiatalabb Kassáknál; egy Munka-kör találkozó alkalmával mutatkoztak be egymásnak a Lidó Kávéházban. Klára néhányszor megjelent a kör találkozóin, de nem volt tag. 1938 őszének végén, nem sokkal Simon Jolán halála után, Munka-körbeli ismerősei ajánlották be Klárát Kassákhoz.

Kassákék '46-ban elhagyják a Bulcsú utca 21/A szám alatti lakásukat és vele együtt Angyalföldet; új lakóhelyükre, Óbudára költöznek. Ebben minden bizonyosan lakásuk ostrom alatti megsérülése is közrejátszott. Az ostrom idején átélt szorongásokról Kassák a *Kis könyv haldoklásunk emlékére* című naplóbejegyzéseiben ír. Kassák, az ostrom kezdetekor a Bulcsú utca 21/A többi lakójával egyetemben, házuk pincerendszerének alagútjaiban talált menedékre. A sűrűn előforduló szirénázások során, gránát- és bombatámadások elől a folyosók szűk, nyomasztó védvonalába szorultak. A nagyon közeli, Lehel úti szakaszon vonult végig az orosz csapatok egy része, több sornyi szétbombázott bérházat hagyva maga után.

Kassák naplóbejegyzésében a következőket írja:

„Olyanok vagyunk ott lenn a pincében, mint az állatok, egy hirtelenében összetákol s máris szennyesen elhanyagolódott akolban. A falak zöldes, bűzlő nedvességet izzadnak, közvetlen közelükben az illemhely, aminek az ajtaját állandóan csapkodják a gyerekek és az asszonyok, jönnek-mennek. [...] Úgy látszik, ez a bűz és zajongás is némi szorongást nyújt a szerencsétleneknek, pillanatokra megfélemedzenek a rájuk kényszerített helyzetről, jönnek-mennek, megtömik és kiüritik magukat. [...] Majdnem minden alkalommal hallani lehet, mikor fölfelé jövünk a lépcsőkön, mikor nagyjából s rövid időre túl vagyunk a veszedelmeken.”¹⁵

A Bulcsú utcai lakók közül egyedül Ungváry Rudolfnak vannak emlékei Kassákról. Ugyan még csak nyolcéves volt az ostrom idején, írásában megemlíti Kassákot, akivel a pincében élték át ezt az időszakot.

„Gyerekkorom titkokkal terhes embere volt Kassák Lajos. Az értelmezhetetlen, sötétlő mesevilág képviselője. Azzal a magas, fekete, széles karimájú kalapjával délcegen haladt végig a függőfolyosón a második emelet velünk átellenben levő lakásából a lépcsőházig. Semmiféle jelet nem adott magából, amikor gyerekként szembetalálkozva vele, olykor a döbbenettől rábámultam. Alulról fölfelé, és éreztem, milyen kicsi vagyok. Maga volt a megtettesült méltóságos komolyság. Ha megpillantottam, mintha zenét hallottam volna: valaki egy nagybőgő egyetlen, legmélyebb húrján játszanék szólóban egy dallamot. Az ostrom alatt a légópincében többnyire összefont karral állt az egyik falnak támaszkodva, és csak nagy ritkán, ha néhány házbeli férfi megszólította, elegyedett beszélgetésbe. »Was zum Teufel hat er nur in seinem Grind?« (»Mi az Ördög járhat abban a vad, kemény fejében?«) Próbálta működtetni anyám a beleérző képességét, fogalma sem lévén még a ma-

¹⁴ Újsághír 1938. szeptemberéből, *Huszadik Század*, <http://www.huszadikszazad.hu/1938-szeptember/bulvar/megnyitotta-a-gazcsapot-es-meghalt-kassak-lajos-iro-felesege>, letöltés: 2015. április 18.

¹⁵ Kassák Lajos: *Kis könyv haldoklásunk emlékére*. Új Idők Irodalmi Intézet R.T., Singer és Wolfner kiadása, Budapest, 1945, 98. skk.

gyar irodalomról. Az anyja igazi boszorkány: fekete fejkendős, hosszú arcú, mély ráncú parasztasszony. Gorombán ordított, ha zajongtunk a folyosón.”¹⁶

1945 első januári napjai egyikén, „a késő délutáni órákban két, egymást követő, iszonyú robbanás rázta meg az egész épületet, vele a pincénket, a nők sikoltozni kezdtek, szinte mindenki a földre vetette magát vagy a másikba kapaszkodott, a levegőt fojtogató por- és vakolatszag töltötte be, minden fehéresen gomolygott körülöttünk. Idővel kiderült, hogy csak két kisebb orosz bomba csapódott be a házba, átütve két negyedik emeleti lakás tetejét.”¹⁷

Pár nappal később a földszint is találatot kapott, melynek következtében ablakok törtek szét – szilánkjai szanaszét repültek, és ma is látható apró repedéseket véstek a ház falába. Ennek egyik nyoma az első emelet világító udvarra néző, légópince feletti saroklakást övező gangrács néhány korlátelemének felszínén is látható. A vasrács vízszintes iránya szakaszosan görbült, bizonyos részletei hiányoznak, vertikális vasvonalai deformálódtak.

Az utolsó két téli hónapban a lakók a folyamatos szirénázások és bombázások tapasztalatai hatására, utasítást követve a légópincébe költöztek le. A belső folyosó, amely az eredeti építészeti terveknek megfelelően mindösszesen két fő teret tartalmazott, óvó hajlékot nyújtott az embereknek. A légópince területét szinte kizárólag csak ágyak töltötték ki, ahol vagy csak feküdtek-üldögéltek, vagy sükítözva vagy némán álltak az emberek. Az amúgy is bűzös, patkányokkal teli pince nehéz levegőjét a térben kialakított illemhely szaga is felerősítette.

*

1945. január huszadika környékén visszatértek a gettósítást átvészelt lakók a Bulcsú utcába. Korlenyomatként vésődtek a ház falaiba, valamint zsidók és nem zsidók emlékeinek szövevényébe a nyilas, majd a kommunista hatalom által fémmelzett diktatúrajelképek. A ház lepusztult, de sérülten is működött tovább. A hallgatás és némaság uralkodott a ház bérlői között, ahelyett, hogy a megbocsátás lehetőségén munkálkodtak volna. Valamennyi lakó lelkében visszafordíthatatlan folyamatokat keltett a tétlenség, a közöny, a sorakoztatás, a feszült várakozás fojtogató emlékerhe, amelyet mélyen elnyomva magukban, csak évekkel, évtizedekkel később voltak képesek felidézni.

Lassan újra megtelt étellel a város. A Lehel út frontján, mint ahogyan a házunk előtti szakaszokban is, az agyonbombázott építményeket eltávolították. Új házak sorát húzták fel. A Bulcsú utca harmadik nagy generációja az ötvenes-hatvanas években költözött be. Voltak olyanok, akik valamilyen rokonság miatt jöttek ide, és voltak teljesen új lakók is. Szinte mindenki beszélő viszonyban volt egymással, mégis inkább az emeletek közötti szinkron párbeszéd volt jellemző. Míg az ötvenes évekig a különböző társadalmi osztályokhoz tartozók szót értése volt jellemző az emeletek közötti viszonyrendszerben, addig az ezt követő években már csak a térbeli mellérendeltség határozta meg, hogy ki kivel beszélget, vagy, hogy milyen történet kapcsolja össze őket.

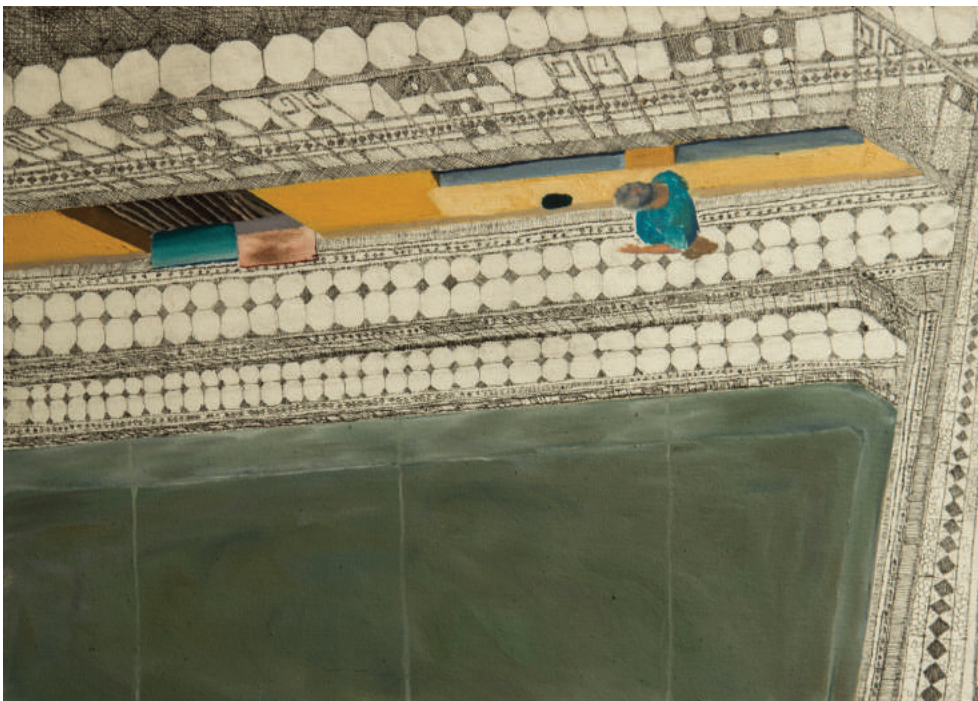
A legnagyobb pezsgés a negyedik emeleten volt. Elza mama, Soltész néni, Gizi néni, Kiss néni közös terefe-derekszögei rajzolták ki a legbensőségesebb szomszédi viszonyt. Általánosnak mondható, hogy nap mint nap átvágtak a gangon egymás lakásaiba, beszélgettek, süteményeket kínáltak egymásnak, recepteket cseréltek stb. A társasház funkciójának megfelelően éltek a házban. A gyerekek, köztük Apu is, a második emeleten játszottak, zenéltek a rács előtt, máskor pedig az udvaron fociztak. Mivel az ostrom alatt szétbombázták a házakat és kevés volt a lakás, a hetvenes évekig jellemző volt a társbérlet intézménye. Kivételt a társbérleti rendelet alól ebben a házban csak az olyan kis, északi oldalon lévő

¹⁶ Ungváry Rudolf: i. m., 770.

¹⁷ Uo., 775.

Bulcsú utca 21/A gangja, 2015. (130x90 cm, vegyes technika, vászon)

Bulcsú utca 21/A gangja: „Feri, akinek a fia állandóan balhézik”, 2014. (50x70 cm, vegyes technika, vászon)

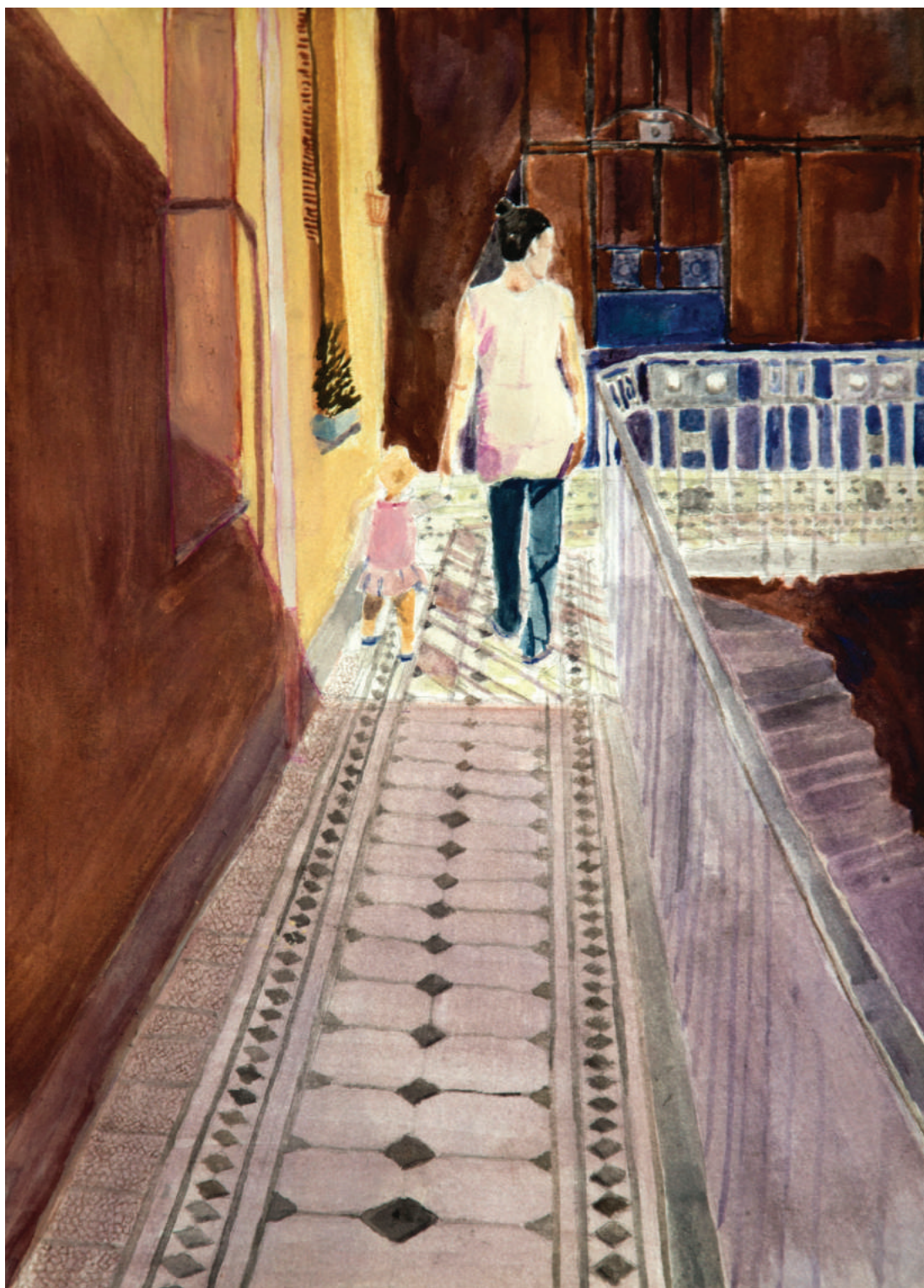
Bulcsú utca 21/A gangja: 4/3, 2016. (150x200cm, vegyes technika, vászon)

Bulcsú utca 21/A gangja: délutáni csevely, 2015. (50x70 cm, vegyes technika, vászon)

Bulcsú utca 21/A gangja, 2014. (50x70 cm, vegyes technika, vászon)

Bulcsú utca 21/A gangja: Judit és Elza, 2014. (29x21 cm, vegyes technika, vászon)

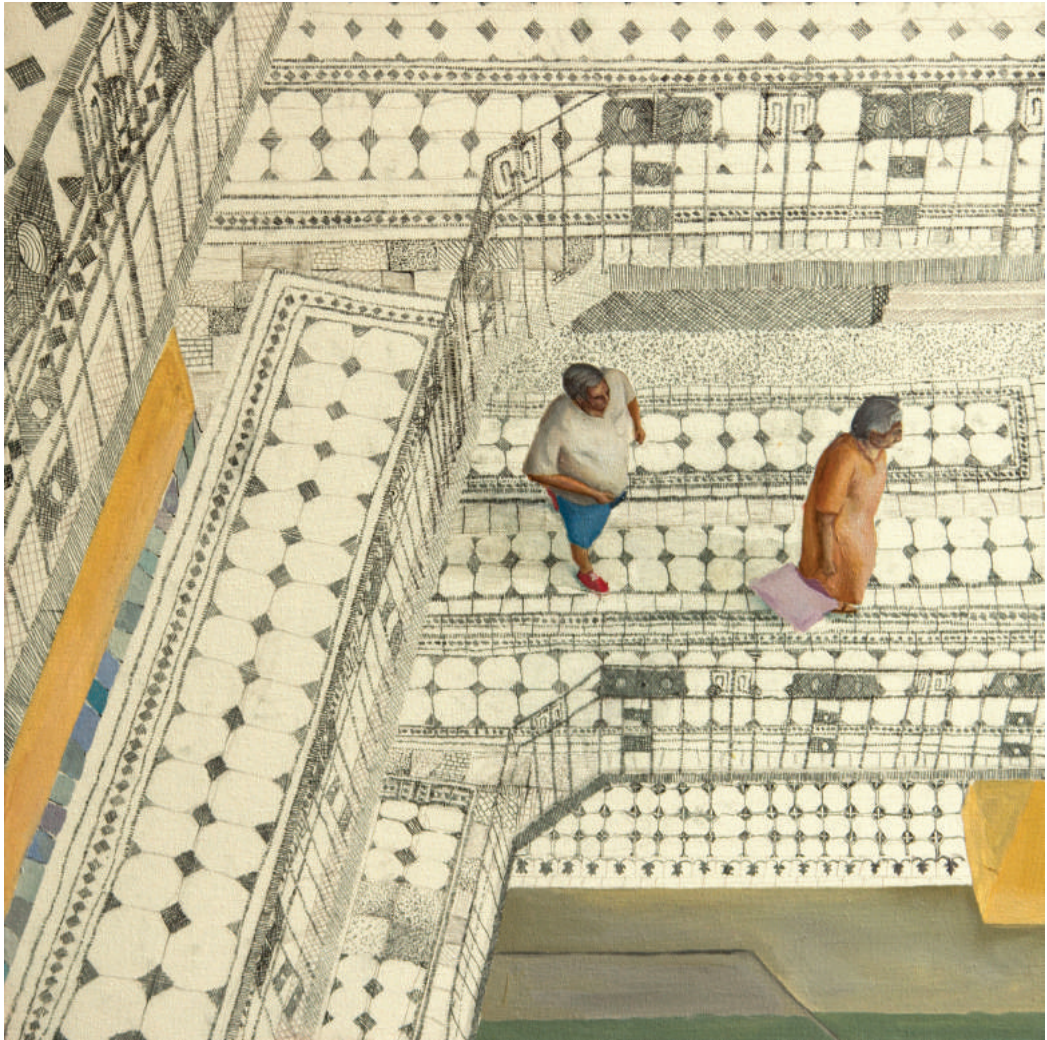
Bulcsú utca 21/A gangja: Bea, 2015. (50x40 cm, vegyes technika, vászon)

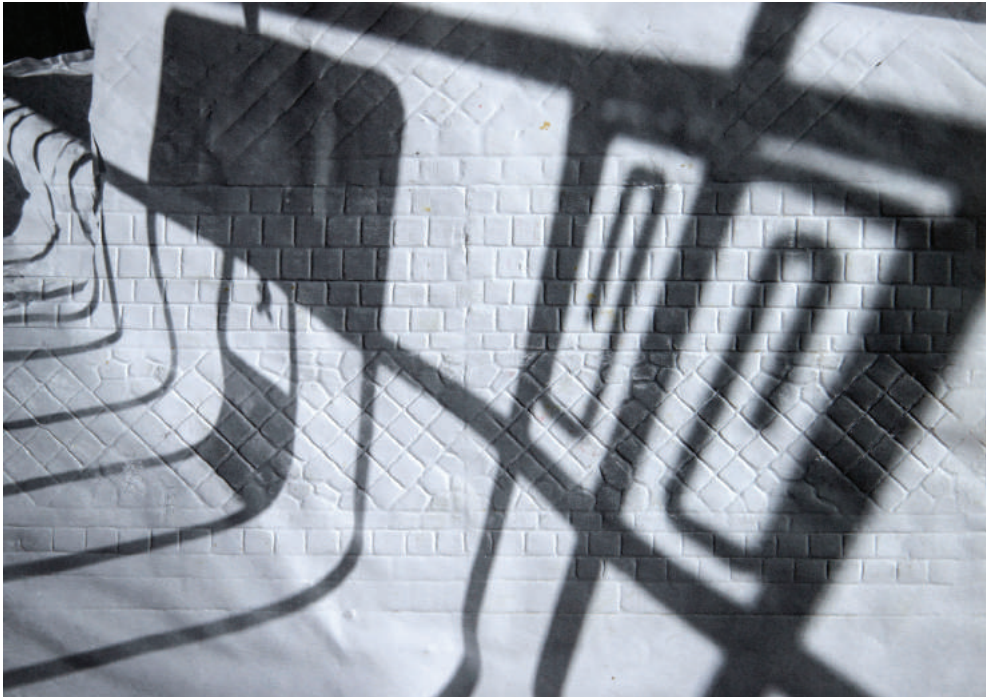
Bulcsú utca 21/A gangja: anyu piaci bevásárlás után, 2015. (50x70 cm, vegyes technika, vászon)

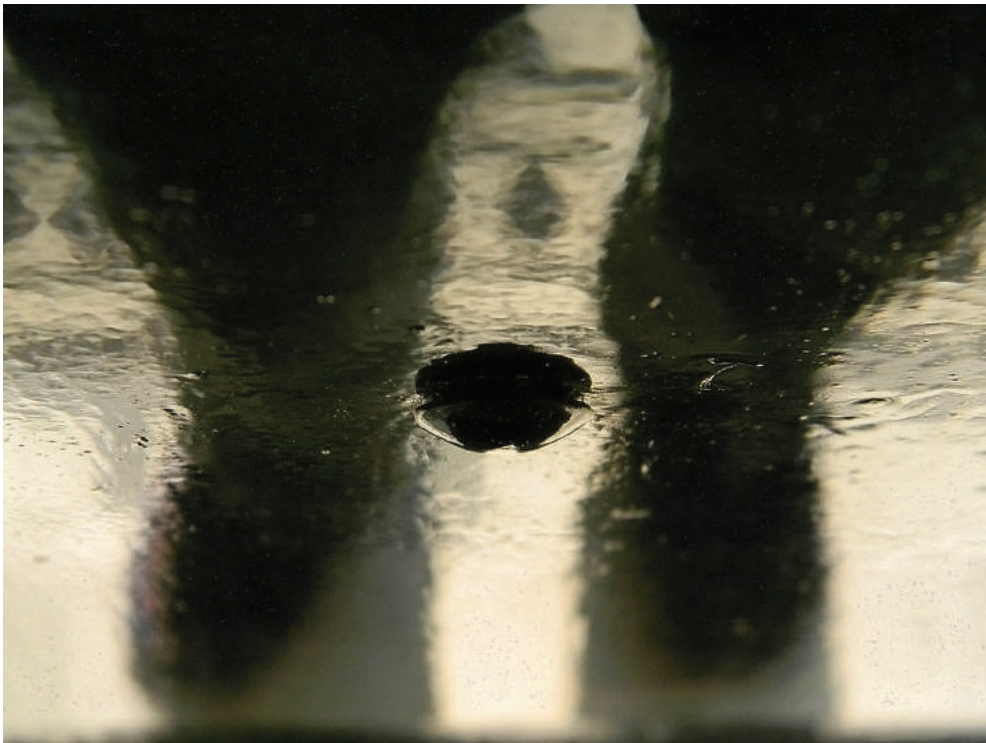
Bulcsú utca 21/A gangja: korlát-támaszkodók, 2015. (50x70 cm, vegyes technika, vászon)

Bulcsú utca 21/A gangja: gang-barangolók, 2015. (60x60 cm, vegyes technika, vászon)

Bulcsú utca 21/A gangja: korlát-árnyékok, 2014. (fotó)

Bulcsú utca 21/A gangja: tükröződések, 2014. (fotó)

lakások tulajdonosainak engedélyeztek, amelyeknek csak az udvar felé nyíló ablakaik voltak. Ezek a lakások fele akkorák, mint a mi lakásunk frontján lévő emeleti lakások.

A „hírességek” – Ungváryt kivéve – a hatvanas évek vége felé elköltöztek. Ungváry a hetvenes években a ház közös képviselője volt. Az ő és Giczi Feri házmaster irányításával a házat szép lassan helyrehozták. A pincéket átalakították, a padlásteret kitakarították. Giczi halála után neje, M. vette át a házmasterséget. Talán két évig végezhette a munkát. Mikor abbahagyta, a házban megszűnt a házmasterség. Gicziék idején, a házban még volt egyfajta belső közösségi viszony, a lakók összejártak, beszélgettek, teáztak a gangon, a gyerekek – köztük én is – az udvar poroló részén játszottunk. Versenyeztünk, hogy ki szalad gyorsabban le a negyedik emeletről. Szatyorba töltöttünk vizet, összecsomóztuk, majd kihajítottuk az emeletről az udvarra. A nagy robajt követően mindig vihogtunk. Cérnaszálakat kötöttünk a negyedik emelet korlátelemetől a Sipos Kati fölszíni lakása előtt álló székig; katonákat engedtük le rajta, amik hol végigfutották a cérna pályájának vonalát – ekkor óriási csattanással a székhez csapódtak, mire Kati azonnal kiszaladt és üvöltött velünk –, hol pedig már hamarabb leestek. Szomorúan konstatáltuk, hogy szilánkokra törtek a figuráink. A „gang-nagyik” eközben a negyediken egymás mellett sorakoztak. Mutogatták egymásnak virágaikat és kibeszéltek mindenkit. Amint közelebb kerülünk Gergő barátommal hozzájuk, azonnal elhallgattak. Lajos, aki az ötödik emeleten lakott, ami átvezető volt a padlásterre (régén mosókonyha), ha megelégedte a negyedik emeleti front pletykaáradatát, kinyitotta az ablakot és rájuk üvöltött: „Kuss, kurvák!”

„Vagy nézd meg Gombos nénit. Milyen szép csendben van, de míg élt a férje... Hát, annak volt egy fia, ez az én kollégámmal járt együtt iskolába. Na, annak az apja is állandóan ivott. Hát nemegyszer csinált olyat, hogy kirohant a gangra, átvette magát a korláton, hogy kiugrik. Az asszony kijött kombinéban, lecibálta, hogy ne ugorjon ki, majd becibálta, hogy tovább ittak, vagy mit tudom én. Aztán a Gombosné jött ki kombinéban, hogy leugrik a korlátról. Jaj, ne tudd meg! Volt itt ilyen bőven.”¹⁸

A jelenkori Bulcsú utca 21/A számú ház karakteres képe a lakótársi viszony szempontjából elhalványult. Ennek persze oka lehet, hogy a bérlők sűrűn váltják egymást, az idősebb lakók, két néni kivételével, az elmúlt években meghaltak. Mindezzel együtt a zárkózottság és az egymással való törődés hiánya jellemzi a házat, amely szinte teljesen semlegessé teszi a lakóközösség életét. Megszűnt a gang sajátos optikai tere, a lakók kerülnek egymást. A liftben közösen eltöltött másodpercek közben feltűnő vagy visszatükröződő arcokból unalom és közöny árad. Szinte senki sem tud a másiktól semmit. Ha olykor kijön egy-egy lakó és a rácsra támaszkodva lenéz az udvarra, az sem tart pár percnél tovább. Amikor kint állnak, vizuális és fizikai szempontból is csak részletei a gangrács gyönyörű egyszerűségének.

Azokban a helyzetekben viszont, amikor valami „fontos” dolog történik és az emeletek végigbarangolásán keresztül egy vagy több lakó eljut a másikhoz, dialógus alakul ki közöttük: az addig a gang díszleteként funkcionáló lakók egyszerűen organikus közösséggé formálódnak. Ilyenkor a lépések útvonalai összekötik a szem röppályájának mozgását, a gangtér elemei átrajzolják egymást, miközben a lakók – egy időre megfeledkezve lakásukba zárult introvertáltságukról – társas létet folytatnak. Az utóbbi években csak egy-két ilyen alkalom volt. A lakók azon része, akik félelmükből fakadóan bezárják az ajtajukat, az ablakukat fedő fehér csipkefüggönyök mögül lesnek ki néha a gangra, hátha történik valami. Általában semmi.

¹⁸ Gavallér Lászlóné visszaemlékezései alapján, magáninterjú, 2014 nyara

Házunk ma csendes tér, amely december és március között az eseménytelenségből fakadó unalmas árasztva szinte semmit sem mutat magából. A gang elsősorban vizuális tér. A tavaszi fényben vándorló rács-árnyékok mozgásai, a reggeli felmosások szétterülő vonalai, a porolások illata töltik ki az udvar képét. Színei, akárcsak a lakóközösség történetének heterogenitása, a rétegek egymást felülíró térbeliségével emlékeztet a ház kortörténeti előzményeire.

A falakra kent festékfedések között hézagokat és kihagyásokat lehet látni. Az emeletek között, a korlátsoron végighaladva a különböző feketére festett szakaszok között pigmentkülönbségek láthatók, amelyek szintén összekapcsolják a korrajzokat egymással. Azokon a pontokon, amelyeknél a tetőt fedő, rosszul egybeszerkesztett bádoglemezek réseiből lezúduló esővíz terjedési irányait nem javították ki – ahol tehát akadálytalanul zúdul le a víz a korlátsorok elemeire –, a fémelemek rozsdásodásnak indultak. Vörösek, vagy az ég színét visszatükröző színekben játszanak, a koromfekete rácsot töredezett kőrísében rejlő, vajatokra emlékeztető umbrák számtalan változata színezi. A korlátok egyenesei megvetemedtek, nincs szabályos vízszintes szakaszuk. A korlátsorról kivetülő árnyékok mozgásai a ház északi fekvésű falszakaszára rajzolódnak ki először, onnan haladva tovább. A legizgalmasabb árnyéktörések a gang-korlátsor cselédlépcső felőli szakaszain nyúlnak el délutánoként.

A reggeli felmosásokból formálódó vízszínek találkozásai egyszerre idézik/keltik fel a kép esztétikai jellegét és a takarítási folyamat praktikus szerepét. A negyedikről nézve a mozdulatok sorozatos látképe gesztusos rendszerbe foglalt szerkezetes vonalhalót fest. A mélyedésekbe befolyt víz tükröződése egy második képet produkál a gangról, ezzel megszakítva az alsó két emelet homályos képét.

Fő tükröződő felületnek tekinthető a lift vázlemeze, amely zománccfestékkel befedve önmagában tükröződik. A vízzel való érintkezése azonban a homályosnak látszó reflexeket felerősíti, gyönyörű biomorfikus alakzatokat formálva magából. A zománclap faktúráiban visszatükröződő mintás járólapok véletlenszerű kinetikája a gang mélysötét, kajla vonalait metszi. Ezzel kibontva a gang immanens lépcsőzetes látószögét. A gesztus (vízfröcskölés) pillanatában a vízmolekulák apró ovális formákra oszlanak szét. A kialakult csoportozatokba rendeződő cseppformák pár perc alatt eltűnnek. Az eltűnés pillanata előtt visszatükröződő kép már nem statikus látvány, hanem minden pillanatában dolgozó képfolyam. Mintha egy gangmező útvonal-szakasza terülne szét, imbolygó színek vibrálásával, a formák amorf rugalmas mozgásával. A tükörképekben megjelenő színértékek a víz hatására felerősödnek, eltávolodnak egymástól, keverednek a lift és a korlátelelemek eredeti színeivel.

A gesztus kiindulópontja a gang tisztítására végzett mozdulatok – a felmosás folyamata, amelyet irányok, folyások, mértékek, súlypontok határoznak meg. Az egymást metsző, higanyvonalaknak tűnő erezetes folyás konstruktív képe és a folyás alatt azonos időben tükröződött tükörkép egyszerre válik láthatóvá. A kísérleti sokszorosított grafikákat, azok hordozófelületét és a rájuk kerülő grafikai elemeket, csakúgy, mint a tükröződést kialakító folyamatot, a víz és szivacs egybegyűrt technikája határozza meg.

A sokszorosított grafikák az eredeti rajzok reprodukciói, amelyeket digitális nyomtatással sokszorosítottok. A kinyomtatott lapokat ezután egy vödör langyos vízben áztatom addig a pillanatig, amíg a papír az áztatás folyamataként kezdi elveszíteni feszeségét, törekenységét és áttetszőnek hat. A nyomatok készítésének két fő fázisa van, és két, a házban található mintázatnak a lenyomatával foglalkozik: a korlát-elemek domborulataival és a burkolólapok vonalaival.

Blokkokra osztva, szakaszosan betérítve a korlátot az ujjaim visszafogott mozdulataival próbálom a nedves papírt a vaskorlát kitüremkedéseibe és bemélyedéseibe belesimí-

tani úgy, hogy a vizes szivacs dörzsölgetésével a lehető legkevesebb szakadást okozzak a papíron. Ezután csontszáraz állapotában lehúrom azokat a korlát-elemekről, figyelve arra, hogy a papír megtartsa domborulatait, amelyeket a korláttól nyert. A kialakult kép kettős optikai fókuszálás között feszül ki. Az egyik egy korlenyomat, amely duplikált verzióban festi át a korlát térbeliségét, lenyomatként hagyva maga után, a másik pedig önmagában a gang és az azon megjelenő lakók rajza.

A mintás járólapról készített mintavételeket a nyomtatott képek negatív és pozitív oldalainak a felcserélésével dolgozom tovább. A benedvesített papírt a mintás felületre simítva, a csempék közti mélyedésekbe gyötöröm bele.

Eredetileg a rajzok technikájának megválasztásakor olyan lehetőséget próbáltam keresni, amely a gangról látott-tapasztalt élmények összességét képes egybefoglalva rögzíteni; az ismétlődő rácsszerkezetet, a mintás-ornamentikus struktúrák vonalas kiterjedését, a valór tagolódásokat, az aprólékos miniatűr részletekből kiinduló, a teret betöltő dekorativitással szemben a geometrikus formák többszöröződését. A felület minden részét kitölteni kívánó kényszeres igyekezetem valószínűleg abból a félreismerhetetlen tériüreségből eredeztethető, ami a valóságban jelenleg a házat jellemzi.

A rajzok szerkezetét az egyenes vonalak párhuzamos, merőleges, diagonális irányai jellemzik, melyek metsződéseiből kristályszerkezetű vonalháló keletkezik. A technikából adódó vonalszerkezet mintázata folytatása a valóságban is tapasztalható gang-mintasornak. Ezeken a munkákon a figurák és a körülöttük elterülő geometrikus ornamentikák között nincs hierarchikus viszony. Minden elem azonos hangsúlyt kap, vagyis minden, a kép keretében rejlő részlet ugyanolyan fontos szerepet tölt be. A tónusok fokozatait a vékony és a vastag vonalak arányai, sortávolságaik, az ismétlődő vonalak sűrűsödési-ritkulásai adják. A festményeken a grafikus és festészeti elemek ellenpontozásával alakítottam ki a képet. A vonalak között kimaradt területek nem kihagyások, hanem finom tónuskülönbségeket jelölnek. A fehérén alapozott vásznon megjelenő fekete csóttalal rajzolt mintasor a körülötte elterülő színmezők hatására színné változik. Nem a fekete és a fehér sortávolságainak variációit igyekszem ismételni, hanem térbeli ugrásokkal a festészeti és grafikai érdeklődésem területét egyensúlyba hozni; a szín és a vonal közti határvonalat átlépni. A sorozat egészében a házlakók, a figurák és az őket körülvevő geometrikus elrendezések viszonyait vizsgáltam. A szomszédos színek elválasztásait a grafikus mezők kijelölésével nyomatékosítottam. A minták, a korlátsorok szinte kivétel nélkül vonalak egymásra rétegezésével jelennek meg. Az aláfestések színtartományai határozzák meg a megszáradás után kent második réteg térbeli helyzetét – a fedő színek az alsó rétegekből felsejlő tónusokkal szinkronizálnak. Rétegek egymáshoz való kapcsolódási pontjaival próbálom érzékeltetni a lakók és az őket körülölelő gangrészletek lépcsőzetes szerkezetét. A színperspektíva alkalmazásával próbálom terelni a befogadó figyelmét arra a nézési folyamatra, ahogyan a figyelmem a valóságban a gangon egyik ponttól a másik pontig átszökken.

Délelőtt szomszédom és egykori beszélgetőtársam, Gizi néni történeteit hallgattam a gangon (akinek ekkor már szürke hályog volt mindkét szemén), általában csendben. Mutogatásai az emeletek közti ablakok irányába – egyik ajtótól a másik ajtóig – egy képzeletbeli vonalhálót formáztak. Szinte kizárólag egykori lakótársairól szóló emlékeit idézte fel erős angyalföldi lokálpatriotizmusa hevében. Lenyűgözött, hogy mennyire egyszerűen és érthetően beszélt a házról, és hogy mennyire „pontosan” emlékszik minden részletre, amit gyerekkorától a Bulcsú utcáról a Váci úti gyárról, a régi Lehel piacról, házunkról és annak lakóiról tapasztalt napjainkig, és amelyek beleégtek emlékezetébe.

Nem merült fel bennem kérdésként, hogy igaz-e, amit mond, vagy sem. Mert történeteinek sora egy számomra hiteles emlékezőt mutatott. Gizi néni történetei, meséi közben alakjának szoborszerű statikája összekapcsolódott a ganggal. Gavallér néni jellegzetes ci-

ánké és fehér csíkos hálóinge folytatása volt a korlátok és mintás burkolólapok mintáinak. A hallott történetek, a felmerülő emlékképek és magának az elbeszélőnek az együttese új képet mintázott. Hallgatva őt és elképzelve a régi itt lakók folyosói lépteit, a Bulcsú utcai gang történetelméletét – hogy ki kivel milyen kapcsolatban volt, hol és mit dolgozott stb. – számomra addig ismeretlen vágyat ébresztett bennem, hogy megismerjem és feltárjam a részben még felkutatható lakóközösség „gang-világát”, és hogy egy alkalommal a gang terében megkíséreljem rekonstruálni a ház 102 évének történetét. A ganggal töltött munkám során, amelynek tere lényegében elválaszthatatlan lakóhelyem mindennapjaitól, arra vállalkozom, hogy festészeti gyakorlatom témáit lakótársaim emlékeinek konstrukcióival egészítsem ki.

„Hát volt élet, volt élet! A második emeleten, ahol most a Titkosék laknak [egykori Kassák lakás], az a kis szoba ki volt adva. Egy operaénekes lakott ott. De karban énekelt, nem szólóban. Az kinyitotta az ablakot, beállt a két ablak közé és énekelt. Senki nem szólt rá. Most próbálná valaki megcsinálni. Volt élet, volt élet! Hát olyan ez vasárnap, mintha meghaltunk volna, nem? [...] Jó volt, szép volt, de voltak ilyenek.”¹⁹

Papírkísérletek, 2014. (fotó)

¹⁹ Uo.